

Dilbilimsel Tefsirin İsimlendirilmesi Problemi*

Havva Özata*

Öz: Dilbilimsel tefsir Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle bu tefsir faaliyeti çok erken bir dönemde ortaya çıkmış ve modern dönemde de etkinliğini sürdürmüştür. Sarf/Morfoloji, Nahiv/Sentaks ve Anlambilim/Semantik gibi dilbilim dallarının verileri dâhilinde Kur'an'ı kelime, cümle ve metin boyutunda tahlil edip açıklamaya çalışan bu tefsir faaliyeti; dilbilimsel, filolojik ve lügavî tefsir şeklinde farklı isimlendirmeler ile ifade edilmektedir. Arap dünyasında "et-Tefsîr-ü'l-Lügavîyyu" şeklinde ifade edilen bu tefsir yöntemi, ülkemizde ilgili konu üzerinde yapılan çalışmalarda "Lügavî tefsir", "Filolojik tefsir" ve "Dilbilimsel tefsir" şeklinde isimlendirilmektedir. Bu durum ise ilgili tefsir faaliyetinin ifade edilmesinde bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada ilgili ifade şekilleri tek tek ele alınarak ilgili tefsir yöntemini en doğru şekilde ifade eden kavramın tespiti yapılmaktadır. Filoloji kavramında daha çok metnin tarihi yönünün öne çıkarılması ve bu kavramın daha çok metnin orijinalliği ve güvenilirliği ile ilişkili hususları kapsamaması yine lügat/lügavî kelimesinin Türkçe açısından daha çok kelime düzeyinde yapılan açıklamaları ifade etmek için kullanılması gibi faktörler, *dilbilimsel tefsir* ifadesinin dil ağırlıklı bu tefsir yöntemini karşılamada daha uygun olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an-ı Kerim, Dilbilimsel Tefsir, Filoloji, Lügavî.

The Problem of Naming the Linguistic Exegesis

Abstract: Linguistic exegesis has a significant impact on understanding the Qur'an aright. For that reason, this kind of exegetical activities had started very early on, and has claimed its influence through the modern

.....

* Bu çalışma, 2019 yılında tamamladığımız "Dilbilimsel Tefsirde Farklılaşma Süreci: Carullah ez-Zemahşeri'nin Keşşaf Tefsiri Örneği" başlıklı doktora tezimizden üretilmiştir (İnönü Üniversitesi, İstanbul, 2019) / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Dilbilimsel Tefsirde Farklılaşma Süreci: Carullah ez-Zemahşeri'nin Keşşaf Tefsiri Örneği" under the supervision of Prof. Dr. Necdet Tosun (PhD Dissertation, İnönü University, İstanbul, 2019).

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. Research Assistant, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Divinity, Department of Tafsir (Qur'anic Exegesis), Nevşehir, Turkey.
hozata@nevsehir.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-8934-9230>

times. This activity of exegesis which tries to understand the Qur'an from different aspects like words, sentences and text in the light of the data given by different disciplines such as sarf (morphology), nahw (syntax) and semantics is named as philological or lexicographical. This exegetical method called "al-tafsir al-lughawi" is named "lexicographical exegesis" or "philological exegesis" or "linguistic exegesis" in Turkey, in the relevant studies. This leads to a contradiction in terminology. In this study, these namings are examined one by one and the most convenient concept is tried to be determined. "Philological" is much more about the historical dimension and, originality and reliability of the text. And "lexicographical" is used much about the morphological analysis in Turkish language. For these reasons, it is seen that the use of "*dilbilimsel*" in Turkish much more appropriate in order to give the meaning of this exegetical method which is linguistically intensive.

Keywords: Exegesis, al-Qur'an al-Karim, Linguistic Exegesis, Philology, Lexicographical.

Giriş

Bütün bilimsel disiplinlerin; nesnesini, yöntemini, terimlerini ve sınırlarını belirlemesi *bilimsel* olmanın bir zorunluluğudur. *Dilbilimsel tefsirin* de bilimsel bir disiplin olabilmesi için beyan edilen unsurları net bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Ancak özellikle dilbilimsel tefsirin tanımının yapılmasında ve buna bağlı olarak da araştırma alanının sınırlarının belirlenmesinde problemlerle karşılaşmıştır. Bu problemlerin ortaya çıkmasındaki ana etkenlerin başında, bu tefsir çeşidinin Kur'an'ı açıklamada *dilbilimin* verilerini kullanması gelmektedir. Nitekim bu doğrultuda dilbilimin de tam olarak bir tanım ve kapsamından bahsedilememektedir:

Doğa bilimlerinde göreceli olarak daha kolay yerine getirilebilen bilimsellik önkoşulun gerekliliklerinin insan bilimlerinde pek de o kadar kolay sağlandığı söylenemez. Özellikle toplumsal yaşamın ve kültürün tüm alanlarında oldukça önemli bir rolü olan "*dil*"i kendisine nesne edinen dilbilim de bu önkoşulun gerekliliklerinin sağlanması, daha pek çok nedene de bağlı olarak (üst dil olarak yine dilin kullanılması vb.) özel bir zorluk taşır.¹

Dil kavramı özelinde ortaya çıkan, dilbilimin genel geçer bir tanımının yapılamaması ve sınırlarının belirlenememesi durumu, hiç şüphesiz

1 Mustafa Aksan & Yeşim Aksan, "Metin Kavramı ve Tanımları", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2 (1991), 90.

Kur'an'ın dilini inceleme nesnesi olarak alan *dilbilimsel tefsir* için de -ilmî bir disiplin olmak üzere belirlenen- bu ön koşulların tespitinde zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

Dilbilimsel tefsirin; sözdizim, morfoloji, kıraat, sözlükbilim gibi birçok farklı disiplin verilerini kullanması (çok disiplinli/*multidisciplinary*)² ve yine bu tefsir çeşidinin dilbilim ve tefsir gibi birbirinden bağımsız iki farklı disiplinin birleşiminden oluşması (disiplinlerarası/*interdisciplinary*)³ dilbilim ağırlıklı bu yaklaşımın tanımlanmasında hatta isimlendirilmesinde farklı zorluklara neden olmuştur. Tüm bunların yanı sıra başka dillerden Türkçeye çevrilen kavramların dilimizde karşılığının net bir şekilde ortaya konulmaması da yine bu konuda farklı sıkıntılara sebep olmuştur. Nitekim bu yaklaşımı ifade eder şekilde *dilbilimsel tefsir*, *filolojik tefsir*, *lügavî tefsir* gibi farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Genel olarak dilbilimsel tefsir üzerine yapılan bu çalışma neticesinde, bu alanda farklı problemlerin mevcudiyeti gözlenmiştir. Bu problemleri şu şekilde ifade edebiliriz:

- Dilbilimsel tefsirin tanımının yapılması sırasında ortaya çıkan problemler,
- Dilbilimsel tefsirin isimlendirilmesi sırasında ortaya çıkan problemler.

Çalışmanın bu kısmında “dilbilimsel tefsir”, farklı açılardan ve yukarıdaki problemler de göz önüne alınarak incelenecek ve elde edilen bulgular etrafında çözüm yolları sunulmaya çalışılacaktır.

1. Dilbilimsel Tefsirin Tanımı

“Dilbilimsel tefsir” kavramı *dilbilimsel* ve *tefsir* kelimelerinden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Tamlamanın ilk kısmı olan *dilbilimsel* ifadesi dilbilim

.....

- 2 Çok disiplinli yaklaşım farklı disiplinlerden olan insanların birlikte çalışmasıdır, her biri diğerlerinin disiplinler bilgilerinden yararlanır, yani birden fazla disiplinin bütünleştirme yapılmaksızın tek bir konu üzerine odaklanması olarak tanımlanabilir. Bk. Alexander Jensenius, “Disciplinarity: intra, cross, multi, inter, trans”, Arj.no (Erişim 6 Ocak 2018).
- 3 Disiplinlerarası yaklaşım, iki veya daha fazla akademik disiplinin ya da inceleme alanının birleştirilmesi ya da kapsanmasıdır. Farklı disiplinlerin metod ve bilgilerinin birleştirilmesidir, yaklaşımlarda gerçek sentezler kullanılır. Bk. Jensenius, “Disciplinarity: intra, cross, multi, inter, trans”.

kavramına isimden sıfat yapan “-sAl” yapım ekinin getirilmesi ile ortaya çıkmıştır.⁴

Tamlamanın birinci kavramı olan dilbilimin, çok farklı tarihsel evrelerden geçmiş ve bilimsel alanda ilmî bir disiplin olarak kendisine yeni yer bulmuş ve neticede uzun bir tarihsel sürece yayılmış olması bu ilim dalının tanımını yapmakta bazı zorlukların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen “dilbilim, sosyal bir kurum olan dilin genel ve özel niteliklerini ve dil olaylarını inceleyen; dillerin doğuşlarını, zaman içindeki gelişmelerini, yeryüzündeki yayılışlarını ve aralarındaki ilişkiyi araştıran ve niteliği bakımından diğer birtakım bilim dalları ile de yakın ilişkileri bulunan bilim dalı olarak ifade edilmektedir.”⁵

“Dilbilim, en genel ifadeyle, dilyetisinin ve doğal dillerin bilimsel olarak incelenmesidir.”⁶ Bu genel tanımdan yola çıkıldığı zaman dilbilimin konusunun insanın iletişimi sağlayan *dilyetisi* ve neticede *dil* olduğu görülmektedir. “Dilyetisi, insanoğlunun doğal diller çerçevesinde sesli göstergeler aracılığıyla başka bir deyişle bir iletişim aracı yardımıyla insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, insana özgü bir yetidir. Dil ise aynı dilsel topluluk üyelerinde ortak olan bir sesli göstergeler dizgesidir.”⁷ İnsan toplulukları, dilyetisinin farklılaşmasından ortaya çıkan Türkçe, Fransızca, İngilizce gibi özel ve doğal diller geliştirmişlerdir. Dilyetisi insanın değişmeyen ve evrensel bir özelliğidir; oysa diller her zaman özeldir ve değişirler.⁸ Dilbilimin ana unsurları olan dilyetisi ve dilin bu şekildeki evrensellik ve yerellik özellikleri doğrudan dilbilimin tabiatını da etkilemektedir. Nitekim “Dünya dillerinin her birinin kendilerine göre yasaları, eğilimleri, sorunları olduğu gibi, bütün dilleri kapsayan ortak yasalar, eğilimler ve sorunlar da vardır.”⁹ Dilbilim, bu ortak yasaları, eğilimleri

.....

4 -sAl ekinin isimden sıfat ya da isimden isim türeten bir yapım eki olduğuna dair dilbilimciler arasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu tartışma -sAl ekinin kendisinden değil *sıfatların isim kategorisinden* sayılıp sayılmaması ile ilgilidir. Bu konuda bk. Yasin Şerifoğlu, “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme Ve Yeni Bir Terim Önerisi”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1/6 (2015), 71-78.

5 Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 44.

6 Andre Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998), 13; Z. Kıran & A. (Eziler) Kıran, *Dilbilime Giriş*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık 2006), 44.

7 Z. Kıran & A. (Eziler) Kıran, *Dilbilime Giriş*, 44-45.

8 a.g.e.

9 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 1/13.

ve sorunları tespit ettiği gibi dil kavramı içine giren iletişim biçimlerini ve bunların işlev ve özelliklerini, karşılıklı iletişim koşullarını ve niteliklerini, dilin iletişim kurmakta nasıl kullanıldığını, hangi durumlarda ne kadar iletişim sağladığını belirlemeye çalışır.¹⁰ Neticede dilbilim yerel unsurlardan yola çıkarak dil için evrensel ilkelere ulaşmayı amaçlamaktadır.

Dilbilim çalışmaları belli bir dilin veya dil olayının zamanla değişimini izlediği gibi belli bir zamanda belli bir dili ele alarak onun nasıl işlediğini de anlamaya çalışır. Bu nedenle yalnız bugün konuşulan dilleri incelemekle yetinmez; dillerin geçmişteki biçimlerini de araştırır. Dilbilimin art zamanlı (diachronic) ve eş zamanlı (synchronic) olarak nitelendirilen bu iki yöntemi, birbirine dikey iki eksen olarak sembolize edilir.¹¹ Ancak dilbilim ne salt eş zamanlı ne de salt art zamanlı bir yöntem benimser. Aksine her iki eksenin dikkate alınmasıyla yani tüm zamanları kapsayan bir yöntem izleyerek dilsel olguları tam olarak açıklayabilir. Modern dilbilimin kurucusu sayılan Ferdinand de Saussure (ö. 1913), bu durumu “Dil bugünün bir kurumu, ancak geçmişin de bir ürünüdür.” sözüyle ifade etmektedir.¹²

Tamlamanın ikinci kavramı olan tefsir, sözlükte *bir şeyi açıklamak, beyan etmek, kapalı olanı açmak* anlamına gelir.¹³ Terim olarak ise bu kavram hakkında birçok tanımlama yapılmıştır.¹⁴ Çeşitli şekillerde yapılan tefsir tanımlarını bir araya getirerek tefsiri şöyle tanımlayabiliriz:

.....

10 Nesrin Bayraktar, *Dil Bilimi*, (Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2006), 24.

11 Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982), 16; Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 1/137; Süheyla Bayrav, *Yapısal Dilbilimi*, (İstanbul: Multilingual Yayınlar, 1998), 25-26.

12 M. Osman Toklu, *Dilbilime Giriş*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 13.

13 İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, “fsr”, *Lisânü'l-Arab*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2013), 7/101; Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhît*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008), 1246; Muhammed Murtaşâ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, (Beyrut: Dârü'l-Sâdir, 2011), 7/145.

14 Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

“Hz. Peygamber'e indirilmiş Allah'ın kelamının açıklamasını, manalarının beyanını, hükümlerinin ve hikmetlerin çıkarılmasını onun aracılığıyla bildiğimiz ilimdir” şeklinde tefsiri tanımlayan Zerkeşî tefsir ilminin dayandığı ana ilimleri de şöyle sıralamaktadır: “İlmu'l-lugat, Nahv, Sarf, ilmu'l-beyan, Usûlu'l-fıkıh, Kıraat, Esbâbu'n-nüzul, Nesh ve Mensuh” Bk. Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2006), 22.

“Beşeri kabiliyetin güç yetirebildiği ölçüde Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın murad ettiği anlamı ortaya koyan ilimdir.” Bk. Muhammed Abdu'l-Azim Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulumi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2005), 1/423.

“Kur'an metninde Allah'ın murad ettiği anlamı, beşeri imkânlar dâhilinde ortaya koymayı hedef-

Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-men-suh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilimdir.¹⁵

Dilbilimsel ve tefsir kelimelerinden mürekkep *dilbilimsel tefsir* hakkında da bu alanda araştırma yapan uzmanlar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır:

Dilbilimsel tefsiri, “*Kur'an-ı Kerim'in anlamını Arap dilinin verileri dâhilinde açıklamak*”¹⁶ olarak tanımlayan Müsâid b. Süleyman, bu tanıımı şu şekilde analiz etmektedir:

Bu tanımlamanın ilk kısmı olan “*Kur'an'ın anlamını açıklama*” ifadesi, Kur'an'ın yine Kur'an ile hadis ve başka verilerle açıklanmasını da içine alan genel bir ifadedir. Ancak tanımlamanın ikinci kısmı olan “*Arap dilinin verileri dâhilinde*” ifadesi bu açıklama işlemini sınırlamakta ve bu işlemin şeklini Arap dilinin verileri dâhilinde yapılan bir çalışma olarak ortaya koymaktadır. Yine bu şekilde Arap dili verileri dışında kalan diğer tefsir ve açıklama yöntemleri dışarıda bırakılmaktadır. Arap dili verileri ise Kur'an'ın indirildiği bu dilin (Arapçanın) üslup ve lafız özelliklerini içerisinde barındırmaktadır.¹⁷

Müsâid b. Süleyman, Arap dili verilerinin lafız ve üslup olmak üzere iki yönüyle dilbilimsel tefsirde kullanıldığını ifade ettikten sonra bu iki yöne şu şekilde örnek vermektedir:

“... ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ” (Yûnus 10/3) ayetinde Ebû Ubeyde'nin (ö. 209/ 824 [?]) “اسْتَوَىٰ” kelimesinin anlamını “arşın üstüne zuhur etti ve onun üzerine çıktı (yükseldi)” şeklinde açıklaması ve aynı şekilde (bu kelimenin) “Atın üzerine ve eve istivâ ettim (çıktım)” şeklindeki kullanımı da aktarması ile ortaya çıkan izah, (dilbilimsel) lafzî tefsir örneklerindedir.

.....

leyen bir ilimdir.” Bk. Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 1/17-19. Ayrıca bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 213, 214; Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 21, 22; Muhsin Demirci, *Tefsîr Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 25-27.

15 Abdülhamit Birışık, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011). 40/281.

16 Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, , 3. baskı, 1432), 38.

17 Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-lugavî*, 38-39.

“وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ”
 (Al-i İmran 3/191) ayeti hakkında Ebû Ubeyde'nin “Araplar sözü hafifletmek için ihtisâr (kısaltma) yaparlar. Nitekim ayet tam olarak رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا، يَقُولُونَ: سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ” şeklindeki tefsiri ise üslup ile ilgili (dilbilimsel) tefsir örneklerindedir.¹⁸

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak dilin lafız bakımından incelenmesi, kelime ve tamlamaların (terkiplerin) şekil ve anlam düzeyinde ele alınmasını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu da sözcükbilim, anlambilim, biçimbilim gibi dilbilimin alt dallarının kapsamına girmektedir. Dilin üslup açısından incelenmesi ise cümlenin öğelerinin cümle içerisindeki pozisyonlarını ve bu öğelerin birbiriyle olan ilişkilerini ya da doğrudan cümlenin kendisini ve bulunduğu metin içerisindeki durumlarını kapsamaktadır. Dilin bu özelliklerini konu edinen dilbilimin alt dalları ise sözdizim, anlambilim ve metinbilim olarak ifade edilebilir.

Dilbilimsel tefsir yerine filolojik tefsir¹⁹ kavramını tercih eden İsmail Aydın, bu tefsir çeşidini “dile dayalı olarak Kur’an’ı anlama ve dil kurallarıyla onun manalarını belirleme faaliyeti”²⁰ ve “Kur’an’ın nüzülü döneminde Arapların konuştuğu dilin lafız ve üsluplarına bağlı olarak, Arap şiiri ve dilcilerin tesis ettikleri hâkim kurallarla Kur’an’ı açıklamak” şeklinde tanımlamaktadır.²¹ Aydın, dilbilimsel tefsiri, Kur’an ayetlerini Arap dili merkezinde ve özellikle de Kur’an’ın nüzülü dönemine vurgu yaparak, bu dönemde mevcut anlayış ve teknikler çizgisinde açıklamalar yapan bir disiplin olarak ifade etmektedir. Bu tanımlamada vurgulanan bu husus, ayetlerin doğru anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Nitekim kelime boyutunda kendini gösteren anlam kayması veya daralması gibi birçok durumun yanı sıra teknik olarak da cümle boyutunda ortaya çıkan tarihsel etkenli birçok değişim, “Kur’an-ı Kerim’i ilk muhataplarının anladığı şekilde anlama” ilkesinin dışına çıkılmasına

18 Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-lugavî*, 39.

19 “Filolojik tefsir” ifadesini kullanan yazarlardan biri de Celal Kırcadır. *Kur’an’a Yönelişler* isimli çalışmasında bu tefsir yaklaşımını “konu olarak Kur’an dilini ele alan ve filolojik yönden Kur’an’ı inceleyen eserler” olarak ifade eden yazar, sonrasında bu alanda yazılan eserleri aktararak bu alandaki literatürün tanıtımını yapmaktadır. Bk. Celal Kırca, *Kur’an’a Yönelişler* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, trs.), 168.

20 İsmail Aydın, *Kur’an’ın Filolojik Yorumu*, (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012), 33.

21 a.g.e

sebebiyet verebilir.²² Bu nedenle dilbilimsel analizler yapılırken Kur'an'ın nâzil olduğu dönemin göz önüne alınması kaçınılmaz bir durumdur.

Mustafa Karagöz, dilbilimsel tefsiri, “Kur'an yorumunda ağırlıklı olarak sözdizimi, biçimbilim, anlambilim gibi dilbilimin çeşitli alt dallarından -çağdaş dilbilimin verilerini de göz önünde bulundurarak- yararlanan yöneliş” şeklinde açıklamaktadır.²³ Bu tanımlama dilbilimsel tefsirde, -dilbilimin alt dallarından yararlanmanın yanı sıra- modern dilbilimin verilerinin göz önünde bulundurulmasına vurgu yapmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda hızlı bir gelişime sahne olan dilbilim, farklı inceleme sahaları ve bu sahalarda kullandığı bilimsel teknik ve yöntemler ile güçlü bir ilim dalı olma hüviyetine erişmiştir. Her ne kadar dilbilimsel tefsirin bir ayağı Kur'an'ın indiği dönemde mevcut dilbilimsel olgular üzerinde bulunsa da modern dilbilimin teknik ve yöntemlerinden bağımsız kalmaması ilmî bir gerekliliktir. Nitekim modern dilbilimin alt dallarından olan semantik ve metinbilim gibi birçok disiplinin verileri ve kullandığı yöntemler, dilbilimsel tefsir çalışmaları için özellikle objektifliği yakalama yolunda katkı sağlayabilmektedir.²⁴

Bir diğer tanımlamada da “Kur'an'ın yorumunda, dizimbilim, biçimbilim, anlambilim gibi dilbilimin çeşitli dallarından metot olarak yararlanan tefsir”²⁵ olarak ifade edilen dilbilimsel tefsirin, “bu haliyle kökenleri sahabe dönemine kadar uzanan, genel anlamda dirayet tefsirini özel anlamda da edebî tefsir

.....

22 Bu konuda Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in ifadeleri dikkat çekicidir:

“Gerçek şu ki, bütün metinlerin vücut buldukları dönemle çok güçlü bir irtibata sahip semiyotik ve semantik gösterenleri vardır. Bununla birlikte dönem değişikçe bu gösterenler kendini yenilemek ya da yeniden üretmek suretiyle anlamsal canlılığını sürdürür. Kültürün yapısında temel bir değişim gerçekleştiğinde ise bu anlamsal gösterenlerden bir kısmı canlılığını kaybeder ve söner; ancak asla tamamen yok olmaz; dahası tarihsel tanıklık görevini sürdürmeye devam eder.” Bk. Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. M. Emin Maşalı (Ankara: Kitâbiyât, 2001), 23.

23 Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 81.

24 Nasr Hâmid Ebû Zeyd şunları ifade etmiştir:

“Abdülkâhir el-Cürçânî, başta Kadı Abdülcebbar el-Esadâbâdî olmak üzere sadece kendinden önceki alimlerin ortaya koydukları çalışmalardan değil aynı zamanda Yunanlı Aristo'nun *Şiir ve Retorik* isimli eserlerindeki birikimlerinden de istifade ettiğine göre biz çağdaş araştırmacıların da *dilbilim*, *yorumbilim* ve *göstergebilim* ile ilgili çağdaş modern yöntemlerden ve bu yöntemlerin bize Kur'an'ı anlama ve tahlil etme yolunda sunduğu enstrüman ve argümanlardan yararlanması gerekir.” Bk. Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 21.

25 Celalettin Divleki, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el- Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2000), 59.

çeşidini içerisine aldığı”²⁶ vurgulanmaktadır. Bu tanımlamada dilbilimsel tefsir, dirayet ağırlıklı tefsir kategorisinde kabul edilmektedir. Ancak dilbilimsel tefsirin kaynak ve kullandığı yöntem açısından rivayet tefsiri içerisinde mi yoksa dirayet tefsiri içerisinde mi yer alacağı konusunda usulcüler ve bu alanda araştırma yapan âlimler arasında farklı görüşler beyan edilmiştir.²⁷ Başta Kur’an lafızlarının anlamlarına yönelik olmak üzere dilbilimsel tefsir ile bağlantılı birçok rivayet, Hz. Peygamber ve İbn Abbâs gibi sahâbîler ve sonrasında gelen müfessirler ve özellikle dilbilimsel tefsirin tedvin dönemi müfessirleri tarafından aktarılmıştır. Dilbilimsel tefsir bağlamında yapılan çoğu açıklama bu rivayetlere bağlı olduğu için dilbilimsel tefsir, rivayet tefsiri başlığı altında incelenmiştir. Ancak dilbilimsel çözümlerinin ağırlıklı olduğu tefsirlerdeki açıklamalar, bu rivayetlerin yanı sıra hatta daha fazlasıyla müfessirin kendi içtihadına bağlı olarak şekillendiği için bu tefsir çeşidi dirayet tefsiri içerisinde de ele alınmıştır.

Burada genel anlamda rivayet ya da rey ile tefsir tartışmasının tefsir literatürünün tasnifinde kullanılmasıyla ortaya çıkan rivayet/dirayet tefsiri ayırımının çok genel ve yanıltıcı olduğunu beyan etmek gerekir. Bu nedenle doğrudan rivayet tefsiri ifadesini kullanmak yerine *rivayet ağırlıklı tefsir*; dirayet tefsiri ifadesini kullanmak yerine de *dirayet ağırlıklı tefsir* denilmesinin daha uygun olduğu düşüncesindeyiz. Bu doğrultuda dilbilimsel tefsir faaliyetinin rivayet/rey dengesi göz önüne alındığında dirayet ağırlıklı bir tefsir olduğunu da ifade etmek isteriz.

Dilbilimsel tefsiri “Arap dilinden, özellikle onun ilmu’s-savt, ilmu’s-sarf, ilmu’l-mu’cem gibi alt dallarından, onların yöntemlerinden yararlanan tefsir”²⁸ olarak ifade eden bir diğer yazar, bu doğrultuda anlamı kapalı olan kelimeleri sözlüklerin yardımıyla açıklayan dilbilimsel tefsir çeşidini “özel dilbilimsel tefsir”; sarf, nahiv gibi ilimlerin verileriyle yani genel dilbilimsel kuralların yardımıyla açıklayan tefsir çeşidini de “genel dilbilimsel tefsir” olarak ifade eden tasnifi aktarmaktadır.²⁹ Bu ve diğer tanımlarda olduğu

.....

26 a.g.e

27 Bk. Muhsin Halef Ahmed, *et-Tefsîru'l-lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm inde İbni'l-Cinnî* (Bağdat: el-Mustansiriyya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 18-19.

28 Ahmed Muhsin Halef, *et-Tefsîru'l-Lugavî*, 7.

29 Muhammed Casım el-Mahir, *et-Tefsîru'l-lugavî fi Mehâsini't-te'vil*. (Musul: Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2003), 196'den aktaran Ahmed Muhsin Halef, *et-Tefsîru'l-Lugavî*, 7.

gibi dilbilimsel tefsirin özellikle kelime ve cümle boyutundaki analizlerinde, dilbilimin alt dalları olan ilmu's-savt (fonotek), ilmu's-sarf (morfoloji), ilmu'l-mu'cem (sözlükbilim), sözdizim, anlambilim gibi disiplinlerden faydalandığı vurgulanmaktadır. Ancak dilbilimsel tefsir, Kur'an ayetlerini sadece sözcükbilim, biçimbilim şeklinde dilbilimsel disiplinlerin verilerini kullanarak, bağlamından ve bütünlüğünden kopararak ve sadece kelime, cümle düzeyinde çözümleyip bırakmaz.³⁰ Aksine bu çözümlemelerin sonrasında elde edilen anlamları ortaya koyar, ayetleri oluşturan dil ile ilgili birimleri bu disiplinlerin verileri dâhilinde yine Kur'an metninin bütünlüğü içerisinde ve cümle ötesi ilişkilerle inceler. Hatta Kur'an'ı sadece kendi bütünlüğü içerisinde değil nâzil olduğu ortamın sosyolojik, kültürel ve diğer unsurları da göz önünde bulundurarak inceler.³¹

"Dilbilimsel tefsir, dilbilimi kendi amacı, yani Kur'an'ın tefsiri için kullanmaktadır. Ancak dilbilimin "dili sadece kendisi için incelediği" göz önünde bulundurulduğunda, onu Kur'an'ın anlaşılmasında bir vasıta olarak kullanan yönelişin *dilbilimsel* olarak nitelendirilmesi problemleri olarak gözükebilir. Nitekim dilbilimsel tefsir, dili sadece dil için değil kutsal bir metni açıklamak için kullanır. Bu nedenle dilbilimsel tefsir ifadesiyle, Kur'an tefsirinde dilbilimin alt dallarıyla yapılan tefsir kastedilmektedir."³²

Hiçbir ilim dalı elde ettiği verileri diğer bir ilim dalının kullanımına kapatmaz. Bu nedenle disiplinlerarası bilgi paylaşımı doğal bir süreçtir. Dilbilimin objektif ve evrensel verilerini kullanarak Kur'an'ı açıklama olarak

30 Bu konuda "Kur'an metnini yorumlamada filoloji vazgeçilmez olmakla birlikte, din dili ve metni, daha değişik çalışma ve çabaları da gerektirmektedir... geleneksel dilbilgisiyle en fazla cümle düzeyine kadar iş görülmektedir" ifadelerini kullanan J. J. G. Jansen, özellikle cümle ötesi ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bk. J. J. G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), Giriş.

31 Bugün modern dilbilim çalışmaları içerisinde yeni bir disiplin olan "*metinbilim*" çalışmalarının da yukarıda beyan ettiğimiz dilbilimsel tefsir yöntemi ile aynı ilkelerin kullanıyor olması dikkat çekicidir; "Modern metin çalışmaları ile gündeme gelen metnin kendisine ait bir bütünlüğü olduğu düşüncesi, metinbilim çalışmaları ile daha da belirginleşir. Buna göre metin yalnızca ses ve sözcüklerin, hatta cümlelerin işleneceği mekanik bir nesne değil, bölümlerinin her birinin bütün içinde vazgeçilmez bir önem taşıdığı bütünlüğe ait bir boyuttur. Böylece metinbilim, metnin yapı, anlam, üslup ve dil bakımından incelenmesinin de, metnin bu boyutunun göz ardı edilmeden gerçekleştirilmesi gereğini vurgular." (Murat Lüleci, *Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 35.

32 Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, 79.

ifade edeceğimiz dilbilimsel tefsirin bu şekilde isimlendirilmesi doğal bir sonuçtur. Nitekim bilimsel, sosyolojik ya da edebî tefsir şeklinde farklılaşan diğer tefsir çeşitleri için de aynı durum söz konusudur. Bununla birlikte “kendisine inceleme nesnesi olarak metni seçen”³³ ve seçilen bu “metnin (her tür) dilbilimsel araçla çalışıldığı bilimsel etkinlik olarak”³⁴ ifade edilen metinbilim, modern dilbilimin bir alt dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinbilim, yukarıda da ifade edildiği üzere bir metni, dilbilimsel verilerle analiz etmekte ve bunu da dilin kendisi için değil bizzat metnin kendisini anlamlandırmak için yapmaktadır.³⁵ Bu ise dilbilimsel tefsirin Kur’an’ı anlama yolunda dilbilimsel verileri kullanması ile eş değer olmakta ve neticede bu işlemin dilbilimsel olarak ifade edilmesinde bir sorun olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Aynı şekilde dilbilim sadece bir dilin özellikleri üzerinde yoğunlaşmaz aksine mevcut dillerin her biri üzerinde ayrı ayrı durarak evrensel ve objektif bilgileri elde etmeye çalışır. Ancak dilbilimsel tefsir sadece Kur’an’ın (metnin) dili olan Arapça üzerinde durarak bu dilin spesifik özelliklerinden yola çıkarak Kur’an’ı açıklamaya çalışır.

Ülkemizde tefsir usûlü ve tarihi alanında yapılan çalışmalarda dilbilim ağırlıklı tefsir çalışmaları için yukarıda da belirttiğimiz gibi *Filolojik Tefsir*, *Lügavî Tefsir* ve *Dilbilimsel Tefsir* ifadeleri sıklıkla kullanılmaktadır.³⁶ Çalışmamızın

.....

33 Hilmi Uçan, *Dilbilim, Göstergibilim ve Edebiyat Eğitimi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 38.

34 Dijk Teun Van, “New Developments and Problems in Text Linguistics”, haz. J.S.Petöfi. *Text vs. Sentence*, (Hamburg: y.y. 1979) 2/509’dan aktaran Mustafa Aksan & Yeşim Aksan, “Metin Kavramı ve Tanımları”, 91.

35 Metinbilimin amacı için bk. Meral Oralış & Şeyda Özil, “Metin Dilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi”, *Dilbilim Araştırmaları* 3, (1992), 37; Lüleci, *Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim*, 29-30.

36 Bu konuda ülkemizde yapılan çalışmaları incelediğimizde tam olarak bir anlam kargaşasının olduğu gözlenmektedir. Örneğin Hasan Yılmaz, “Modern Dönem Kur’an Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş” *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, (2017), 14-30, çalışmasında hem lügavî hem filolojik hem de dilbilimsel tefsir yönelişleri şeklinde üç kavramı da birbirinin yerine kullanmaktadır. M. Vecih Uzunoğlu, *el-Bahrû'l-Muhî't'in Filolojik Açısından İncelenmesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006); Recep Orhan Özel, *Zemaşşeri ve Dilbilimsel Tefsir*, (Ankara: 2012); Cüneyt Maral, *Tefsirde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2017); Ali Temel, *Dilbilimsel Tefsirde Kıraatlere Yaklaşım*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2015); Hatice Teber, “Harıcî Gelenekte Nahvî ve Lügavî Tefsir –Tefsîru Kitâbillahî'l-Azîz Örneği-”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/14 (2014), 291-306.

bu kısmında bu isimlendirmeleri sırasıyla ele alarak dilbilimsel tefsir kavramını seçme nedenlerimizi açıklamaya çalışacağız.

2. Dilbilimsel Tefsirin İsimlendirilmesi

2.1. Dilbilimsel / Filolojik Tefsir

Filo seven; *logos*'tan gelen *log* da dil; *filolog* da dili seven, *filoloji* ise dil sevgisi anlamını taşır.³⁷ Terim olarak ise filoloji, eski dönemler veya kültürlerden kalan yazma eserlerin kritik edisyonunu yapan, bu kültürleri, bu yazılı belgelere dayanarak inceleyen ve aynı şekilde bir dili, o dildeki yazılı metinlerin eleştirel analizine dayanarak ele alan kısaca dil ve edebiyat incelemelerinden oluşan bilim dalıdır. Dilbilim ile edebiyat tarihi arasındaki sınırdaki yerde yer alan filolojinin inceleme alanını yazılı metinler oluşturmaktadır. Rönesans dönemi hümanistleri tarafından kurulan filoloji, özellikle 18. ve 19. yy'daki çalışmalarla gelişmiş ve tıpkı dilbilim gibi 20. yy başlarında çalışma alanı, kapsamı ve yöntemi netleşmiş bir ilim dalıdır.³⁸

Filoloji, her şeyden önce uygun metinleri belirleyip yorumlama, bunların geçerliliğini araştırma ve bu inceleme aracılığıyla edebiyat tarihi, töreler, kurumlar vb. ile ilgili bilgiler sunmaya çalışır. Yine bu ilim dalı her yerde kendine özgü eleştiri yöntemi vasıtasıyla dil sorunlarını; özellikle değişik çağların metinlerini karşılaştırmak, her yazarın kişisel dilini belirlemek, anlaşılması zor metinleri ya da eski bir dildeki yazıtları çözmek ve açıklamak için ele alır. Bu noktada filolojik çalışmaların, sözlü dilden ziyade yazılı dile bağlı kaldığı görülmektedir.³⁹

Filoloji, -inceleme nesnesi olarak belirlediği metinlerin zamansal açıdan özelliklerine göre- klasik ve modern filoloji olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Klasik filolojinin üzerinde çalıştığı metinler, modern filolojinin aksine elle çoğaltılmış ve özellikle de Antik çağın Grek ve Latin dillerinden birinde

.....

37 Süheyla Bayrav, *Filolojinin Oluşumu* (İstanbul: y.y. 1975), 1.

38 Ahmet Cevzici, "Filoloji", *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), 712; Berke Vardar, "Betikbilim", *Başlıca Dilbilim Terimleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978), 30; Orhan Hançerlioğlu, "Filoloji", *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008), 117; Komisyon, "Filoloji", *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (Sosyal Bilimler)*, (Ankara: TÜBA Yayınları 2011), 454.

39 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yayınlar, 2001), 27-28.

yazılmış olan metinlerdir.⁴⁰ Bu metinler, günümüze, özgün kopyalarıyla, başka bir ifadeyle, bizzat yazarın elinden çıkmış metinler olarak ulaşmamıştır. Neticede uzun yıllar boyunca elle çoğaltılarak zamanımıza aktarılmış metinlerin kopyaları arasında farklılıklar bulunmaktadır.⁴¹ Klasik filolojinin görevi tam da bu noktada şu şekilde ifade edilmektedir:

... Eski Yunan ve Roma uygarlıklarını paleografi, metin eleştirisi, gramer ve retorik'in yardımıyla, çoğunlukla bozulmuş olarak ya da dolaylı olarak günümüze ulaşmış, Antik çağın Grekçe ve Latince yazılmış özgün metinlerine olabildiğince yaklaşarak bu metinleri incelemektir. Antik metinleri dilbilimsel ve edebî bakımdan yorumlamanın temelinde bu metinlerin kusursuz bir biçimde yeniden kurulması vardır. Metinlerin yorum analizleri ses bilgisi (fonetik), biçim bilgisi (morfoloji), cümle örgüsü (sentaks) ve anlam bilgisi (semantik) alanlarında yapıldıktan sonra, bu analiz sonuçları arasında bağlantılar kurulur. Yorumlanmalarına paralel olarak metinler; tarihsel-siyasal, tarihsel-yazımsal ve yazımsal-kuramsal açıdan da sınıflandırılır.⁴²

Filoloji tüm bunları yaparken esas amacı metni aslî şekliyle ortaya koymaktır. Bu konuda dilbilim uzmanı Süheyla Bayrav şunları ifade etmektedir:

Filolojik eleştiri, kutsal kitaplardan düzmece parçaları, tarih kitaplarında gerçek olaylara karışan menkıbeleri, hukuk kitaplarında temel metne eklenen şerhleri ayırmak amacıyla girişilen çalışmalarla başlar. Ortaçağda bir metin kopya edilirken bu metne başkalarının öne sürdüğü görüşler açıklamalar katılır, temel metin ile açıklamaları birbirinden ayıracak bir işaret kullanmamakta sakınca görülmezdi. Hümanistler, eklenen parçaları filolojik ölçütlere dayanarak atıp arı metni saptamaya çalışmışlardır.⁴³

Bayrav, filolojinin çalışma alanını ele alırken “elyazmalarının aracılığı ile tanınan bir edebiyat eserinin okunur hale gelmesiyle filolojinin görevi sona erer mi?” şeklindeki soruya “filolojik eleştiri, edebiyat alanında, yapıtın tutarlı açıklanmasına ya da yorumlanmasına yardımcı olacak araştırmalar yapar” şeklinde cevap vererek aslında filolojinin görevinin bitmediğini ortaya koymaktadır. İncelemeye konu olan eserde mevcut eksikliklerin, eklemelerin ve intihallerin tespiti ile eserin veya metnin kaynaklarının tespitini filolojik

.....

40 Bedia Demiriş, “İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3/19 (2009), 274-275.

41 a.g.e.

42 a.g.e.

43 Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, 37.

eleştirinin sonraki görevleri olarak ifade etmektedir.⁴⁴ Bayrav, konuyu özetler nitelikte, filolojinin işlem basamaklarını ise şu şekilde sıralamaktadır:

- Metinlerin bulunması, okunması, yazmaların betimlenmesi
- Bir metnin birkaç rivayeti varsa, onları karşılaştırma, eleştirme, sınıflandırma, yayımlama
- Anlamı değişmiş veya unutulmuş kelimelerin, deyimlerin açıklanması
- Tarihî olaylara, inanç ve törelere yapılan telmihlerin açıklanması
- Metnin nerede, ne zaman yazıldığını araştırma. İçerik ve biçim açısından başka eserlerle ilişkileri varsa onları belirtme. Kaynakları arama, sanat değerini inceleme; yapı, üslup, söz sanatları bakımından özelliklerini gösterme
- Edebiyat dışı insan bilimleriyle ilişkisi varsa, başka bir deyişle, onlara gereç sağlıyorsa, bu noktaya dikkat çekme. Düşünce tarihi bakımından değerlendirme.⁴⁵

Filoloji hakkında aktarılan bilgiler göz önüne alındığında dilbilim ve filolojinin yöntem ve içerik açısından birbirinden farklı birer ilim dalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim filolojinin amacı, eski yazınsal yapıtları açıklamak ve aydınlatmak ve aynı zamanda da bu yapıtlarda söz konusu edilen uygarlıkların, gelenek ve göreneklerin bazı özelliklerini yeniden canlandırmaktır. Bu durumda metinleri değil de dili “kendisi için” amaçlayan dilbilim, filolojinin yaptığı çalışmalarla özdeşleştirilemez.⁴⁶ Ayrıca dili anlamaya, onu tıpkı somut bir nesne gibi incelemeye çaba gösteren ve bunu yaparken de konuşma diline de yönelen, sanatsal değerlere dayalı ölçütlere ise yer vermeyen dilbilimin çalışma sahası filolojiden çok farklıdır ve daha geneldir.⁴⁷ Nitekim 16. yüzyıldan kalma bir divanın yayımlanması filolojinin konusudur. Dilbilim ise

.....

44 Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, 105-109. Ayrıca filologların metni inceleme nedenlerini ortaya koyması açısından Bayrav’ın şu ifadeleri önemlidir: “Ortaçağ edebiyatıyla uğraşan ilk bilginler, inceledikleri ilk eserlerde antik kültürün etkisini yok sayarlardı. İki dönem arasındaki uçurumun sanıldığı kadar derin olmadığı bugün bilirse de, belirttiğimiz kanı filologları metin üzerinde çalışmaya, metni dikkatle okumaya zorlamıştır.” Bk. Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, 109.

45 Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, 4.

46 Kıran & A. (Eziler) Kıran, *Dilbilime Giriş*, 48.

47 Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 31; Kıran & A. (Eziler) Kıran, *Dilbilime Giriş*, 48.

metin incelemeleri yapsa da kendine özgü yöntemlerle metinlere yaklaşır.⁴⁸ Neticede dili ortak çalışma nesnesi olarak alan dilbilim ve filoloji, amaç, yöntem ve teknik gibi birçok noktada birbirinden ayırmakta ve farklı birer ilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm veriler göz önüne alındığında Kur'an ayetlerini *dilsel çözümlmeler* ile açıklamaya çalışan tefsir yaklaşımının filolojik mi yoksa dilbilimsel olarak mı isimlendirileceği konusunda farklı görüşler beyan edilmiştir. Şimdi sırasıyla bunları aktaralım:

Filolojinin amacı ve işleyiş tarzıyla dilbilimsel ağırlıklı tefsirler incelendiğinde bu tefsirlere filolojik tefsir denilmesinin çok uygun olmadığı görülmektedir... Bu tefsirlerde rivayetlerin karşılaştırılarak orijinal metnin saptanması, inşası gibi bir amaç güdülmeyeceği gibi, metinlerin ait olduğu kültürün töreleri ya da kurumlarıyla ilgilenmek gibi bir amaç da söz konusu değildir. Yani bu tefsirlerin müellifleri, Arap dili filolojisi yapmamaktadır. Bu müfessirlerin yaptığı, eserlerini telif ettikleri dönemin dilbilimsel verilerini kullanmaktan ibarettir.⁴⁹

Karagöz, amaç ve yöntem bakımından filoloji ve dilbilimin birbirinden farklı olduğunu ifade etmekte ve filolojik tefsir yerine dilbilimsel tefsir ifadesini kullanmaktadır. Bu konu da Aydın ise farklı bir yol izlemektedir:

Filolojik tefsir kavramı, Türkçe'de yaygın bir şekilde kullanıldığı için tercih ettik. Yine aynı anlamda, lügavî tefsir ve dilbilimsel tefsir tabirleri de kullanılmaktadır. Kısacası, filolojik tefsir kavramıyla, Kur'an'ı dil bağlamında açıklamayı konu edinen tüm dilsel aktiviteleri kastediyoruz. Bu bakımdan her ne kadar Karagöz, bu tür çalışmalarda araştırma konusu olan tefsirlerin amacı kelimelerin anlamı ve cümlelerin yapısı gibi meselelerle ilgilenmek olduğu için bunların filolojik değil dilbilimsel olarak nitelendirilmelerinin daha doğru olacağını belirtse de biz lügavî tefsir, filolojik tefsir yahut dilbilimsel tefsir ifadeleri arasında fark gözetmediğimizi belirtmek isteriz. Zira filolojik, lügavî ve dilbilimsel kelimeleri, üç farklı dilde aynı olguya işaret eden lafızlardır.⁵⁰

Aydın, özellikle bu üç kavramın da kullanıldıkları dilde aynı olguyu karşılaması nedeniyle filolojik, lügavî ve dilbilimsel tefsir arasında herhangi bir

.....

48 Caner Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2014), 3.

49 Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, 85.

50 Aydın, *Filolojik Tefsir*, 1.

farkın bulunmadığını vurgulamaktadır. Ancak yukarıda filoloji hakkında, bir sonraki başlıkta da lügavî kavramları hakkında verilen bilgiler, -söylenenin aksine- Türkçede bu iki kavramın dilbilim ifadesini karşılamadığını ortaya çıkarmaktadır. Çalışmasında filolojik tefsir ifadesini tercih eden yazar, bu tercihinin sebeplerinden birini de bu ifadenin yaygın kullanıma bağlamaktadır. Ancak yazarın söylediğinin aksine son dönemde bu alanda yapılan çalışmaların birçoğu “filolojik tefsir”den ziyade “dilbilimsel tefsir” olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Ayrıca yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi filoloji ilmi yöntem/teknik, amaç, konu bakımından dilbilim ağırlıklı tefsirden farklı bir seyir izlemektedir. Bu anlamda bir ilim dalı olarak dilbilim, özellikle yöntem/teknik ve amaç bakımından Kur’an’ın dilini inceleme nesnesi olarak ele alan bu tefsir çalışmasına daha yakındır. Nitekim Türk dili çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen birçok metin analizi yöntemi de “dilbilimsel” olarak isimlendirilmiştir.⁵²

Filoloji, metni birçok farklı yönü ile inceler. Bu incelemelerde temel amaç, metnin doğrudan kendisini (orijinal şeklini) ve tarihi belgeler üzerinden sıhhatini ortaya koymaktır. Bu işlemi yaparken dilbilimsel analizler

.....

51 Bu konuda bk. İbrahim Aslan, “Sözün Mahiyeti ve Bu Bağlamda Bir Söz Olarak Kelamullah (Dilbilimsel Bir Yaklaşım)”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (2005), 141-163; el-Baqrî, Ahmet Mâhir “Sayıların Kur’an-ı Kerim’de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme”, çev. Dursun Ali Türkmen, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/22 (2006), 205-229; A. Enes Ateş, *Bakara Suresindeki Kıraat Farklılıklarının Dilbilimsel Analizi: (Mütevâtir ve Meşhûr Kıraatler)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011); R. Orhan Özel, *Zemahşeri ve Dilbilimsel Tefsir* (Ankara: 2012); Ali Bulut, “Kur’an’ın İ’câzi ve Dilbilimsel Tefsiri Bağlamında Endülüs Geleneğine Mensup Bazı Tefsir Mukaddimelerinin Mukayeseli Bir Tahlili”, *Bakû Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin İlmi Mecmuası*, 3/19 (2013), 7-23; Ali Temel, *Dilbilimsel Tefsirde Kıraatlere Yaklaşım* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Cüneyt Maral, *Tefsirde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017); Hasan Yılmaz, “Modern Dönem Kur’an Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7, 2017, 4-30; Mehmet Kaya, “Cemâleddin Aksarâyî’ye Nispet Edilen Hâşiye ale’l-Keşşâfta Ayetlere Dilbilimsel Yaklaşımlar”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 7/4, (2017), 125-153; Salih Akdemir, *Kur’an’a Dilbilimsel Yaklaşımlar* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017).

52 Bu konuda bk. Demet Otan Katırcıoğlu, *Şiirsel Metinlerde Bağlam Oluşturma: Dilbilimsel Bir Çözümleme* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Dilbilim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003); Tazegül Demir, *Peyami Safa’nın Yalnız Adlı Romanının Metin Dilbilimsel Çözümlemesi*, (Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006); Murat Lülecî, *Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010); Songül Demirci, *el-Ferecû Ba’de’ş-Şidde’nin Metin Dilbilimsel Yapısı (Ebu’l Kasım, Fazlullâh, Ferruhruz hikâyeleri)*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

yapılabilir ancak bu analizlerde esas amaç, metnin tarihi geçerliliğini veya bir başka anlatımla farklı yönlerden sıhhatini ortaya koymaktır. Ancak Kur'an'ın dilbilimsel olarak incelenmesinde asıl amaç *murad edilen mesajı ortaya çıkar*maktır ve bu amaç doğrultusunda metnin dilini yine metni anlamak için kullanılmaktadır. Bu nedenle amaç ve yöntem açısından dil incelemelerinin ağırlık kazandığı bu tefsir şekline *filolojik tefsir* yerine *dilbilimsel tefsir* ifadesinin kullanılması daha isabetli olmaktadır.

Dilbilim ve filoloji arasındaki ayrımı ortaya koyması bakımından özellikle hadis literatüründe kullanılan *metin tenkidi* çalışmaları önem arz etmektedir. Genel olarak “bir eser ve metnin geçirdiği süreçlerde maruz kaldığı bozulma ve değişiklikleri düzeltip orijinal haline döndürme faaliyeti olarak”⁵³ tanımlanan *metin tenkidi* filolojik bir çalışmadır. Aslında hadis terimi olarak daha çok öne çıkan metin tenkidi işlemini Kur'an tarihi açısından incelediğimiz zaman Kur'an-ı Kerim'in tedvin edilmesi sürecine kadar ilerletebiliriz. Nitekim vahiy kâtipleri tarafından kayıt altına alınan, sonrasında Zeyd b. Sabit (ö. 45/664) tarafından farklı kriterler eşliğinde cem' ve sonrasında istinsah edilen Kur'an, en iyi korunmuş dini metin olma özelliğine sahiptir.⁵⁴ Cem ve istinsah işlemi, Kur'an'ın korunmasına yönelik farklı kriterler ve yöntemler ile gerçekleştirildiği gibi noktalama ve harekeleme işlemleri de yine aynı amaç doğrultusunda farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Tüm bunların hepsi filolojik bir uygulamadır. Ancak bu faaliyetlerin dilbilimsel tefsirle *doğrudan* bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu noktada hem filolojik hem de dilbilimsel çalışmada *dil* (Kur'an'ın dili) önemli bir yer tutmakta ancak dilbilimsel çözümler dili, Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için kullanırken, Kur'an'ın cem ve istinsahı bağlamında gerçekleşen filolojik uygulamalar dili, Kur'an metninin güvenilirliğini sağlamak için kullanmıştır.

2.2. Dilbilimsel / Lügavî Tefsir

Lügavî tefsir, dilbilimsel ağırlıklı tefsir çalışmalarına verilen bir diğer isimdir. Lügavî, lügâ kelimesinden türemiş, “lügata ait” anlamında isim mensuptur. Arapça bir kelime olan lüga kelimesi, l-ğ-v kökünden türemiş olup

.....

53 Geçen tanım ve daha fazlası için bk. Selahattin Polat, *Metin Tenkidi*, (İstanbul: İFAV yayınları, 2015), 24-25.

54 Polat, *Metin Tenkidi*, 82.

sözlükte *söz, kelâm, konuşma, dil, lehçe* gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁵ Bu kavram hakkında Arap dili bilginleri tarafından da birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan İbn Cinnî (ö. 392/1001) bu kavramı, “her toplumun arzularını, gayelerini ve düşüncelerini ifade ettikleri seslerdir”; İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249) “bir anlam için tayin edilmiş tüm lafızlardır”; İsnevî (ö. 772/1370) “çeşitli anlamlar için belirlenmiş (ortaya konulmuş) lafızlardan ibarettir” şeklinde tarif etmektedir.⁵⁶

Arapçadan Türkçeye geçen lüga (lügat) kelimesinin Türkçe karşılığı ise *kelime, söz, sözcük, lisan, her milletin konuştuğu dil ve bu dilin her kelimesi* olarak ifade edilmektedir.⁵⁷ Bu anlamlarına ilave olarak lüga, “bir dilin kelimelerini, onların anlamları, asılları ve türemiş şekillerini inceleyen ilim, leksikoloji; bir dilin kelimelerini belli düzene göre içine alıp anlamını bildiren kitap sözlük, kâmus; edebiyat ve fen dilinden ayrı olan bayağı dil, günlük konuşma dili”⁵⁸ gibi anlamlara da gelmektedir. Yine bu kelimedenden türeyen *ilm-i lügat*, lügatçilik (sözlükçülük), (lexicologie); *lügavîyyât*, lügat ilmi, lügat bilimi; *lügavîyyun*, lügat (sözlük) ile uğraşanlar, lügatçiler (sözlükçüler);⁵⁹ *lügatçe*, küçük sözlük, herhangi bir eserin sonunda yer alan ek sözlük; *lügatçi*, sözlük bilimci ⁶⁰ gibi birçok kelime zikredilmektedir.

Lügavî tefsir, terkinin ilk kelimesi olan *lügavî* ise, “lügate mensup, lügat anlayan; mecazî olmayıp hakiki bir manaya delalet eden kelimeye ait olan”,⁶¹ “sözlükle ilgili, sözlük ilmene ilişik; sözlükle ilgili eser, sözlük; sözlük ilmene ilişik çalışmalar; ilim ve fen terimleriyle ilgili olmayıp günlük dilde kullanılan”⁶² anlamlarını ifade etmektedir.

55 İbn Manzûr, “lügâ” *Lisânu'l-Arab*, 8/99; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs* 11/438; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhîd*, 1478.

56 Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-Müzhir fî Ulûmi'l-Lugati ve Envâ'ihâ*, thk. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ Bek vd. (Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 1/7-8.

57 Komisyon, “Lügat” ve “Lugavî” *Temel Türkçe Sözlük*, (Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-i Türkî), (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986), 2/805; Ferit Devellioğlu, “Lügat”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2009), 553; Komisyon, “Lügat”, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 2/970.

58 Komisyon, “Lügat” ve “Lugavî”, *Temel Türkçe Sözlük*, 2/805.

59 Devellioğlu, “Lügat”, 554.

60 Komisyon, “Lügat”, 2/970.

61 Devellioğlu, “Lügat”, 554.

62 Komisyon, “Lügat”, 2/970.

Dilbilimsel ağırlıklı tefsir çalışmalarına Arapçada verilen *et-tefsîru'l-lügavî*⁶³ isminin Türkçeye doğrudan aktarılmış şekli olan *lügavî tefsir* ifadesinin, Türkçede bu tefsir yaklaşımını doğrudan karşılamadığı özellikle lügat/lügat/lügavî kavramlarının Türkçedeki anlamları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu kavram Arapça ifadesiyle dilbilimsel tefsir şeklini karşılıyor olmasına rağmen Türkçeye doğrudan çevrildiğinde sadece kelime düzeyindeki çalışmaları karşılar şekilde bir anlam daralmasına uğramaktadır. Nitekim Arapça *modern dilbilimi* ifade etmek üzere kullanılan *ilmü'l-lugat*⁶⁴ ifadesinin de Türkçedeki kullanım şeklinin ve dolayısıyla anlamının farklı olduğu yukarıda verilen bilgiler dâhilinde ortaya çıkmaktadır.

Bu şekliyle *lügat* kavramı *kelime*, söz anlamına gelmektedir ki *lügavî tefsir* ise bu doğrultuda sadece Kur'an kelimelerinin anlamını veren bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde bir isimlendirme ise dilbilimsel tefsirin anlamını oldukça sınırlamaktadır. Nitekim dilbilimsel tefsir Kur'an ayetlerini kelime, cümle ve hatta cümle ötesi yaklaşımlarla incelemektedir.

Lügat kelimesinin Türkçe karşılığı olarak *dil* kelimesini kullanan Karagöz, bu doğrultuda lügavî tefsirin Türkçe karşılığının, *dilsel tefsir* olduğunu ifade ederek şunları ilave etmektedir: “Ancak her tefsirin dil ile ilgili olduğu göz önünde bulundurulduğunda böyle bir tanımlamanın çok genel bir ifade olduğu ortaya çıkmaktadır.”⁶⁵ Yine yazar lügavî tefsir kullanımını neden tercih etmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

Sonuç olarak *lügavî tefsir* kavramı tercih edildiği takdirde, çalışmamızın sadece kelimelerin anlamlarıyla ilgili çalışmaları kapsadığı ve dilbilimsel tefsir çalışmalarında önemli bir yer tutan sarf ve nahiv çalışmalarının kapsam dışı bırakıldığı gibi bir algı oluşabilir.⁶⁶

63 Bu konuda yazılan eserler Müsâid b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Lugavî Li'l-Kur'âni'l-Kerîm*; Muhammed Casım el-Mahir, *et-Tefsîru'l-lugavî fi Mehâsini't-te'vil*, (Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, 2003); Şeyh Hamdi, *et-Tefsîru'l-Lugavî li Ğaribi'l-Kur'an*, (Kahire: Mektebetu Vehbe, 2008); Yakup Hüseyin Meşhedânî, *et-Tefsîru'l-Lugavî fi Lisâni'l-Arap*, (İskenderiyye: Daru'l-İman, 2011); Muhsin Halef Ahmed, *et-Tefsîru'l-lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm inde ibni'l-Cinnî*.

64 Ali Abdulvâhid Vâfi, *İlmü'l-luga*, (Kâhire: Dâru'n- Nahdati'l-Mısır, 2004), 15-16; Ayrıca bu konuda bk. Mustafa Kaya, “Modern Arap Dilbilim Çalışmaları”, *EKEV Akademi Dergisi*, 7/36, (2008), 335-350; Ramazan Demir “Arap Dilinde “Fıkhu'l-Luga ve İlmü'l-Luga Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu Ve Gayesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/23 (2011), 183-203; Mahmut Kafes, “Fıkhu'l-luga ve İlmü'l-luga Terimlerinin Anlamları”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2011), 71-92.

65 Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, 83-84.

66 Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, 88-89.

Genel olarak ister doğrudan *dil* anlamını karşılasın, isterse de *kelime* veya *söz* anlamını karşılasın lügat kavramından müteşekkil lügavî tefsir ifadesi, dilbilimin alt dallarının verilerini kullanarak Kur'an'ı açıklamaya çalışan ilgili tefsir yöntemini karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Sonuç

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde mevcut Arapça dil yapısını ve bu dile ait verileri göz önünde bulundurarak, modern dilbilimin alt dallarından sözdizim, biçimbilim, anlambilim gibi disiplinlerin verilerini de kullanılarak Kur'an'ı kelime, cümle ve metin boyutunda tahlil edip açıklamaya çalışan diyyet ağırlıklı tefsir ekolüne dilbilimsel tefsir denir.

et-Tefsîrû'l-lügavî şeklinde Arapça olarak ifade edilen dilbilim ağırlıklı tefsir yaklaşımını, Türkçe ifade etmek üzere filolojik tefsir, lügavî tefsir ve dilbilimsel tefsir ifadeleri kullanılmaktadır.

Filoloji ilminin, edebî incelemeleri içerisinde barındırması, tarihi yönün daha ağır basması, metni yorumlarken dahi onun güvenilirliğini ve orijinal halini saptamayı ve metinlerden yola çıkarak tarihe, edebiyata ışık tutmayı amaçlaması gibi durumlar göz önüne alındığında, filolojik tefsir yerine dilbilimsel tefsir ifadesinin ilgili tefsir yöntemini isimlendirmede daha uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Lügavî kavramının Türkçede kelime veya söz ile ilgili hususiyetleri ifade ediyor olması lügavî tefsirin de bu doğrultuda sadece Kur'an kelimelerinin anlamını veren bir yaklaşım olarak algılanması neticesini doğurmaktadır. Bu şekilde bir isimlendirme ise dilbilimsel tefsirin anlamını oldukça sınırlamaktadır. Nitekim dilbilimsel tefsir Kur'an ayetlerini kelime, cümle ve hatta cümle ötesi yaklaşımlarla incelemektedir. Bu doğrultuda mevzubahis ifadelerden, bu yaklaşımı en doğru şekilde karşılayan ifade "dilbilimsel tefsir" olmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, Muhsin Halef. *et-Tefsîru'l-lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm inde İbni'l-Cinnî*. Bağdat: el-Mustansırıyya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2000.
- Aksan, Mustafa & Yeşim Aksan. "Metin Kavramı ve Tanımları". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2 (1991), 90-104.
- Alexander Jensenius. "Disciplinarity: intra, cross, multi, inter, trans". Arj.no (Erişim 6 Ocak 2018).
- Aydın, İsmail. *Kur'an'ın Filolojik Yorumu*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Bayraktar, Nesrin. *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2006.
- Bayrav, Süheyla. *Filolojinin Oluşumu*. İstanbul: y.y. 1975.
- . *Yapısal Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual Yayınlar, 1998.
- Birişik, Abdülhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 40/281-282. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Demirci Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- . *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 36. basım 2006.
- Demir, Ramazan. "Arap Dilinde "Fıkhu'l-Luga ve İlmu'l-Luga Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu Ve Gayesi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/23 (2011), 183-203.
- Demiriş, Bedia. "İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji". *Sosyoloji Dergisi*. 3/19 (2009), 273-284.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2009.
- Dijk Teun Van. "New Developments and Problems in Text Linguistics". *Text vs. Sentence*. Haz. J.S.Petöfi. Hamburg: y.y. 1979.

- Divlekci, Celalettin. *Dilbilim ve Kur'an ilimleri açısından el- Fîrûzâbâdî nin Besâir'i*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmîd. *İlahi Hitabın Tabiatı*. çev. M. Emin Maşalı. Ankara: Kitâbiyât, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Kamû-sü'l-Muhît*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 9 cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2012.
- J.J.G. Jansen. *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*. çev. Halilrahman Açar. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Kafes, Mahmut. "Fıkhu'l-luga ve İlmü'l-luga Terimlerinin Anlamları". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2011), 71-92.
- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Kaya, Mustafa. "Modern Arap Dilbilim Çalışmaları". *EKEV Akademi Dergisi*, 7/36, (2008), 335-350.
- Kerimoğlu, Caner. *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2014.
- Kıran, Z. & A. (Eziler) Kıran. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık 2006.
- Kırca, Celal. *Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, trs.
- Komasyon. *Temel Türkçe Sözlük, (Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-i Türkî)*. 3 cilt. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1986.
- Komasyon. *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (Sosyal Bilimler)*. Ankara: TÜBA Yayınları 2011.
- Komasyon. *Türkçe Sözlük*. 2 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

- Lüleci, Murat. *Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Martinet, Andre. *İşlevsel Genel Dilbilim*. çev. Berke Vardar İstanbul: Multilingual, 1998.
- Muhammed Casım el-Mahir. *et-Tefsîru'l-lugavî fi Mehâsini't-te'vil*. Musul: Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2003.
- Müsâid b. Süleyman. *et-Tefsîru'l-lugavî Li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 3. baskı, 1432.
- Oraliş, Meral & Şeyda Özil. "Metin Dilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi". *Dilbilim Araştırmaları* 3, (1992), 37-51.
- Polat, Selahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: İFAV yayınları, 2015.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınlar, 2001.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân. *el-Müzhir fi Ulûmi'l-Lugati ve Envâ'ihâ*. Thk. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ Bek vd. Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 1987.
- Şerifoğlu, Yasin. "Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme Ve Yeni Bir Terim Önerisi". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/6 (2015), 71-78. h
- Toklu, M. Osman. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Uçan, Hilmi. *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Vâfi, Ali Abdulvâhid. *İlmu'l-luga*. Kâhire: Dâru'n- Nahdati'l-Mısır, 2004.
- Vardar, Berke. *Başlıca Dilbilim Terimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978.
- , *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.

- Yılmaz, Hasan. “Modern Dönem Kur’ân Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş” *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, (2017), 14-30.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü’l-Arûs*. 9 cilt. Beyrut: Dârû’l-Sâdır, 2011.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve’l-Müfessîrûn*. 3 cilt. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2005.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fî ulûmi’l-Kur’an*. Thk. Ebû’l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Daru’l-Hadis, 2006.
- Zürkânî, Muhammed Abdu’l-Azim. *Menâhîlu’l-İrfân fî Ulumi’Kur’an*. 2 cilt. Beyrut: Dârû’l-Marife, 2005.